

Яценко В. С. Розвиток еколого-виховної діяльності : роль довкілля у пізнанні краси і вихованні почуттів // Традиційна культура в умовах глобалізації : синергія традиції та інновації. Матеріали науково-практичної конференції (21-22 червня 2019 року). – Харків : Друкарня Мадрид, 2019. – С. 379-384.

Яценко Володимир Сергійович,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки АПН України,
кандидат педагогічних наук

**Розвиток еколого-виховної діяльності: роль довкілля
у пізнанні краси і вихованні почуттів**

У представленій статті розглядаються питання естетичного й екологічного виховання учнівської і студентської молоді в еколого-виховній діяльності, зокрема методика організації та проведення навчальних занять у природі, перспективи застосування елементів традиційної культури в системі навчання, виховання та всебічного розвитку підростаючого покоління.

Естетико-екологічний розвиток особистості здатні забезпечити природничо-математичні дисципліни у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, систематична позаурочна і позакласна робота через спілкування з природою і елементами традиційної культури, методично правильно організована праця, виховання естетичного сприймання явищ природи.

Постановка проблеми. Природа гармонійна. Все у ній взаємопов'язане і підпорядковане спільним законам. Сприйняття природи та потребу виразити в своїй творчості натхнення, яке вона дарує нам, дорослим, слід виховувати у молодого покоління.

Спілкування з природою спонукає формувати думки і почуття людини. Але праця географів, учителів і вихователів буде безплідною, якщо найвищі думки, натхненніше почуття не втілюються у добрі справи.

А щоб еколого-виховна діяльність була дійовою, треба вчити дітей не тільки мріяти про добро, а й творити його.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи Бісерової М. С., Вербицької О. В., Гадзецького Б., Друзь З. В., Різник Л. М., Таралушко О. Ф., Тарасенко Г. С. та інших дослідників свідчить про важливість роль довкілля у пізнанні краси і вихованні почуттів, застосування елементів традиційної культури.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ще В. О. Сухомлинський писав, що завдання школи і батьків – дати кожній дитині багатогранне щастя. Воно полягає в тому, щоб людина розкрила свої здібності, полюбила працю і стала в ній творцем, щоб насолоджувалася красою навколишнього світу і створювала красу для інших.

«Я вбачаю, – писав В. О. Сухомлинський, – великий виховний сенс в тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала, як велику таємницю, пробудження життя в природі. Перші весняні квіти і бруньки, що розкрилися, перші ніжні стеблинки трави, перший метелик, перше кумкання жаби... – все це я розкриваю перед дітьми як красу вічного життя. І чим глибше вони одухотворяються цією красою, тим сильніше прагнуть творити»[6, с. 410].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Відкриваючи навколо себе прекрасне не лише у побуті (елементи традиційної культури), дивуючись і захоплюючись ними, маленька дитина дивиться в дзеркало і бачить свою власну людську красу. Дитині треба показати, що в світі є не тільки потрібне, корисне, а й красиве. З того часу, коли людина з тієї миті, коли вона задивилася на квітку і вечірню зорю, вона стала вдивлятися в саму себе.

Виклад основного матеріалу. Для дитини довкілля – це знайомий їй з перших кроків світ, в якому вона живе земля і небо, сонце і зорі, вода і повітря; будинок, рідні, яких вона любить і без яких не може уявити життя. А учитель або вихователь знає, що на основі цих знань про довкілля він буде закладати в

свідомості учня фундамент географічних, біологічних, екологічних, краєзнавчих, історичних, етнографічних знань. Довкілля – це перший культурний ландшафт з яким знайомиться дитина, перший біогеоценоз, який вона пізнає, перша екосистема, яку вона любить незабутньою любов'ю; це мала батьківщина, з якої починається її історія на Землі, знання про рідний край, які будуть живити душу людини протягом життя.

На уявлення про близькі серцю дитини і зрозумілі їй явища, про необхідні предмети закладаються основи розуміння фундаментальних закономірностей природи: збереження (через осмислення пристосування людини, тварин, рослин до умов існування у своєму довкіллі), періодичності, повторюваності явищ, процесів, спрямованості змін у довкіллі до збалансованого стану. Ці основи будуються на уявленнях давніх українців у формі міфів, легенд, переказів.

В умовах національного відродження і розвитку України еколого-виховна і естетична діяльність має набути соціального та державного пріоритету, оскільки сьогодні основна тенденція в розвитку української науки і освіти є перетворення в школу, що виховує, духовно збагачує.

Головне в переоцінці методологічних орієнтирів у теорії морального виховання – зміна визначальних напрямів у формуванні особистості. Центральним стає виховання загальнолюдських цінностей (доброти, милосердя, толерантності тощо) стимулювання внутрішніх сил особистості до саморозвитку і самовиховання. Як наслідок цього зростає значення і необхідність екологічної освіти й виховання здобувачів освіти Нової української школи.

Важливе місце у еколого-виховній діяльності загальнолюдських якостей в дітей мають посісти людинознавчі і природознавчі курси, які допоможуть дітям краще пізнати себе та людей, по-іншому побачити взаємодію людини з навколишнім світом, її органічні зв'язки з природою, визначити спосіб життя, поведінку, тобто сприятимуть відродженню гуманістичної етики.

Нова українська школа – фундамент для наступного навчання, формування особистості впродовж життя. А властиві здобувачам освіти емоційна чутливість, допитливість і разом з тим здатність оволодіти певними теоретичними знаннями

роблять сучасну школу дуже важливою ланкою в системі неперервної еколого-виховної діяльності.

Для здійснення еколого-виховної діяльності необхідний комплекс таких методичних засобів та прийомів, щоб вивчення природи, будь-яке спілкування з нею залишало в пам'яті дитини глибокий слід, обов'язково впливало б на її почуття і свідомість. З цією метою учителі географії, економіки, біології, фізики, хімії, літератури, естетики використовують такі форми і методи роботи:

- проведення екскурсій і походів у природу та музеїв культурної спадщини;
- демонстрування на навчальних заняттях ілюстративного матеріалу, як природничого, так і естетичного змісту;
- бесіди з елементами художнього опису природи і суспільства;
- читання уривків про природу з художньої прози і поезії;
- демонстрування натуральних експонатів;
- використання естетичних вражень, які виникли у туристичних походах під час краєзнавчої роботи;
- чуттєві географічні ігри;
- зображення природи в українських народних традиціях;
- організація і проведення природоохоронних акцій, конкурсів;
- дослідницька робота на заповідних територіях.

Подорожі, екскурсії, походи, спостереження й аналіз явищ природи відіграють важливу роль у системі естетичного виховання. Естетичні почуття дитини, викликані природою, як зазначав український педагог В. О. Сухомлинський, тісно пов'язані з моральними почуттями. А моральний фактор виявляється, насамперед, у тому, що дитині подобається природа своєї малої батьківщини. Але щоб любити природу, потрібно її знати, а щоб знати, слід вивчати. У процесі пізнання природи формуються і розвиваються естетичні почуття та смаки. Сприймання естетичних явищ природи і переживання, які при цьому виникли, залежать від уявлень, знань та загального розвитку людини.

Виникаючи на основі тих вражень, що їх отримує людина від зовнішніх предметів, естетичні почуття нерозривно пов'язуються з особистістю.

Перш ніж говорити із здобувачами освіти Нової української школи про осіннє забарвлення пейзажу, слід переконатися, що вони звернули увагу на це явище, вміють не тільки розрізняти кольори і відтінки, а й називати їх.

Завдяки усвідомленню здобувачами освіти різноманітних явищ природи, прагненню обґрунтувати свої естетичні судження та оцінки, естетичні почуття їх збагачуються.

Естетичні почуття тісно пов'язані з моральними. Наприклад, І. І. Шишкін, перебуваючи за кордоном, серед чужої йому природи, не міг по справжньому віддатися роботі і писати картини, його тягло на Батьківщину [1, с. 155].

Відвідування здобувачами освіти старших класів природних об'єктів назавжди залишаються в пам'яті, розвиваючи любов до рідної природи. У самій еколого-виховній діяльності закладено моральні цінності. Цьому географи і педагоги навчають наших дітей. Учні розуміють, що природу треба оберігати тільки ради неї самої, бо вона красива, а не тільки тому, що вона корисна або людина без неї не виживе.

Залучення студентської молоді до відродження культу природних і культурних пам'яток (джерел, дерев, тварин заснованих на їх красі) сприяє формуванню морального відношення молоді до природи, а це в свою чергу одночасно є процесом формування естетичного відношення до неї.

Залучаючи учнівську і студентську молодь до активної еколого-виховної діяльності, зокрема з охорони природи та раціонального використання природних багатств, учителі географії та педагоги підводять їх до розуміння, що краса рідної природи багато в чому залежить від них самих.

Процеси, що відбуваються у навколишньому середовищі, впливають на характер естетичних переживань: радості, спокійного захоплення чи своєрідної тривоги, тощо, залежно від характеру явищ реального світу у нас з'являється бажання щось змінити, удосконалити, виникає прагнення до творчої діяльності.

В естетичному вихованні засобами природи учитель географії повинен зважати на особливості віку. В учнів почуття прекрасного виявляється у широкому розумінні. Осінь подобається, бо збирають врожай, вона красива, всі дерева ніби в золоті, є гриби, люди, тобто дітей більше цікавить безпосередня діяльність людини у природі. В описах природи діти передають свій настрій, свої переживання, почуття любові до свого краю. М. О. Добролюбов писав, що в першому своєму виявленні патріотизм навіть і не має іншої форми, крім пристрасті до полів, рідних пагорбків. Але надто швидко він формується більш повно, включаючи в себе всі поняття історичній громадянській, які тільки встигає добути дитина [3, 405].

Що стосується українських народних традицій, які ми розглядаємо як важливу умову ефективного формування еколого-виховної діяльності, зокрема екологічної культури в учнів. У численних приказках, обрядах відображено досвід поколінь, норми поведіння з об'єктами природи.

Прилучаючись до скарбів національної культури, учні переймаються особливим ставленням до природи, яке ми визначаємо як «шанобливе», що передбачає повагу до законів природи, до всіх форм життя, усвідомлення людства як частини, а не повелителя довкілля [5, с. 23].

Розглянемо наступний метод роботи здобувачів освіти, який сприяє здійсненню естетичного й екологічного виховання, розвитку духовних сил. Це уроки серед природи. Уроки серед природи займають чільне місце в оздоровленні тіла й формування свідомості дитини. По-перше, на уроках серед природи діти дихають чистим повітрям, грають в рухливі ігри. По-друге, вони одержують «живу їжу» для розвитку свідомості.

Як молодому організму необхідні «жива їжа» – овочі, фрукти, так для росту свідомості необхідне спілкування з природою, «безпосередні» знання від спілкування з нею. Прочитані з книг, одержані від учителя географії і педагогів знання – це вже знання з «консервантами», якими б важливими і цікавими вони не були.

Заняття серед природи – це робота, а не прогулянка. Воно повинне бути максимально використане для ілюстрації побаченого чи почутого в класі, для власних спостережень, для активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти. В той же час це заняття і свято. Здобувачі освіти мають відчутти, що ідуть в гості до довкілля, готують йому подарунки: вірші, пісні, загадки тощо. Такі уроки мають не тільки пізнавальне, а і еколого-виховне значення. Під час цих уроків формується дослідницьке ставлення до навколишнього світу, екологічна поведінка в довкіллі, як в лабораторії природи, де неможливо бешкетувати або ходити бездушно.

Заняття серед природи можуть бути ілюстративні (коли учні знаходять у довкіллі те, про що йшлося під час заняття в класі), ілюстративно-пошукові, заняття спостереження і дослідницькі заняття [2, 8; 4, с. 77-78].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Еколого-виховна діяльність, зокрема естетичне й екологічне виховання учнівської і студентської молоді у спілкуванні з природою і культурою українського народу повинно зайняти провідне місце в загальній системі виховання підростаючого покоління. Викладання природничо-математичних дисциплін у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, систематична позаурочна і позакласна робота через спілкування з природою, методично правильно організована праця, виховання естетичного сприймання явищ природи здатні забезпечити естетико-екологічний розвиток особистості, яка гармонійно поєднує у собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість.

Список використаних джерел

1. Бісерова М. С. Довів до ладу себе – доведи до ладу свою планету // Школа життєтворчості особистості. – К. : ІСДО, 1995. – С. 155-159.
2. Гадзецький Б. Вибирайте: живий соловейко чи його імітація // Освіта. – 1993. – 19 листопада. – С. 8-9.
3. Добролюбов Н. А. Избранные философские сочинения. В 2-х тт. – М., 1946. – Т. 2. – С. 405.

4. Друзь З. В. Сходинки до пізнання навколишнього : Джерельце // Початкова школа. – 1990. – № 9. – С. 77-78.
5. Різник Л. М., Таралущенко О. Ф. Екологічне виховання за народними традиціями // Початкова школа. – 1993. – № 11. – С. 22-23.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти тт. – К., 1976. – Т. 2. – С. 410.
7. Тарасенко Г. С. Як навчити дітей милуватися природою // Початкова школа. – 1992. – № 11-12. – С. 16-20.